Béndek Péter

A baloldali értelmiséghez

VISSZHANG - LVIII. évfolyam, 23. szám, 2014. június 6.

Nagyon nincsen semmi rendben a hazai baloldal és a liberalizmus háza táján. Megtakarítom most a nemzetközi kitekintést a baloldalnak a globális kapitalizmusba való belesimulásáról, amelyről Tamás Gáspár Miklós, Szalai Erzsébet, Krausz Tamás, Galló Béla és mások rendszeresen szólnak ennek a lapnak a hasábjain is, megfeledkezve mindazonáltal arról az aprónak korántsem nevezhető koherenciaproblémáról, hogy érvényes rendszerellenes javallatuk sajnos nincsen. Az aktuális hype, Thomas Piketty könyve is belül marad a kapitalizmus horizontján. Ha a rendszerellenességgel ellentétben a szocdem rendszerkritika és a szakszervezeti mozgalom nem is akar túllépni a kapitalizmuson, mégis láthatatlan Magyarországon, hogyne lenne igaz ez a marxizáló politikára. A magyar nép perverz módon realista a kapitalizmussal kapcsolatban: miközben utálja, elveti annak mélyrehatóbb kritikáját.

A hivatalos magyar baloldal eközben egy iránytűjét veszített kollektív szinekúra, amely az államból él, és amelynek meg kell szereznie az államot – de nem ahhoz, hogy megváltoztassa a társadalmi rendszert vagy legalább az elosztási viszonyokat, hanem hogy maga túlélhessen. Mesterházy elnöksége mást sem igazol, mint hogy állami emlő nélkül a baloldal elsorvad. Egy ellenzéki ciklusnál többet nem bír ki. A Fidesztől az alapelgondolást tekintve mindössze az választja el, hogy kisebb képzelőerővel, kisebb cinizmussal és rövidebb távra tervezve éldegél. A kapitalizmust egyik sem veti el, hanem élősködik rajta.

Ha illúzió is a rendszerellenes (tkp. kommunista) vagy akár a rendszerkritikus (modern szocdem, esetleg posztmodern „zöld”) alternatívában bízni, attól még a hivatalos, kapitalista baloldaliságnak nem kéne ilyen állapotban lennie Magyarországon. Leegyszerűsítve mégis azért defamálódott és szorult a perifériára, mert a jellegében változatlanul kádárista politikai kultúránk és a szabadpiac-ellenes kapitalizmus továbbéltetéséhez nem tudott érvényes, megvehető mondanivalót (narratívát) társítani, amire a Fidesz képesnek bizonyult. A Fidesz az eladható magyar etatizmus pártja, a szocik stb. az eladhatatlané.

A kézenfekvő baloldali narratíva gerincét a kádárizmus első két évtizedét még meghatározó modernizáció és szociális biztonság (egyenlősítés) adhatta volna, ám a hivatalos kapitalista baloldal szemmel láthatóan feladta ezeket már a spontán privatizációban megjelenő, majd a közműveknek és a tágabb közvagyonnak az elherdálásával csúcsra pörgetett egoista, közjó- és társadalomellenes szemlélettel. A kapitalista baloldaliság alkuképes vonásai közül hivatalos baloldalunk előbb elárulta a szociális biztonságot, majd 2002-től maga mögött hagyta modernizációs igényét is: tönkretette az államot, amely a radikálisabb baloldali mozgalmak csíráinak elfojtása és egyes vezetőinek megvásárlása után a baloldali társadalompolitika egyetlen eszköze lehetett volna.

A rendszerváltás hivatalos baloldalában végül a kádárizmusnak két öröksége élt tovább: a külső finanszírozás mind erőteljesebb igénybevétele (eladósodás) és a társadalmi autonómiák fojtogatása, láncra fűzése (etatizmus). Ez a két örökség természetesen a Fideszben még inkább megtermékenyült. Mivel a magyar kapitalizmust továbbra sem a szabad piaci szemlélet, hanem a hozzá nem értő, korrupt állami beavatkozás egyre súlyosabb terhe mozgatja, az ország versenyképessége törvényszerűen hanyatlik, és ez minden bűvészkedés ellenére így is marad. Rövidesen oda jutunk, hogy az etatizmust legitimáló jobboldali narratíva is látványosan veszíteni kezd az erejéből, ám e mögül nem egy új modernizációs paradigma, hanem – politikai tehetség és társadalmi kompetenciák híján – a növekvő erőszak fog előrelépni. Az, hogy ide jutottunk, a baloldal bűne is.

Hadd térjek rá most a baloldali és a liberális értelmiség felelősségére. Először Magyarországon nincs komolyan vehető liberalizmus, és komolyan vehető igény sincs rá. A szabadságnak, a szabad piacnak, a

liberális fazonú társadalmi integrációnak (szemben a szociális egyenlősdivel), az emberi és állampolgári jogoknak és a tolerancia határai körüli vitáknak Magyarországon nincsen mélyen felszántott terepük. Talán nem veszi észre a magát a liberalizmushoz soroló értelmiség, hogy ilyen megkülönböztető jellegű, identitásképző vitákat ő sem, vagy csak elvétve folytat, ezeknek a kérdéseknek nincsen kultúrájuk Magyarországon. Ezeknek a kérdéseknek és a rájuk adott válaszoknak receptjei vannak, amelyek ráadásul nem liberális receptek. A liberalizmus ma se nem megoldás, se nem érzület. Ezért is van, hogy a következőkben a liberális értelmiséget is a „hivatalos" baloldalra fogom sorolni – ami az egyedül kitapintható politikai érzület a jobboldal és a gyenge marxista tábor közötti térben –, méghozzá a domináns reflexei és a sémái, a '68-as radikális örökségnek való önmegadása és az önálló tradíció hiánya, a kozmopolitizmusa, a materializmusa és mindennek következében a politikai választásai okán.

Mármost a baloldali értelmiség végigasszisztálta a rendszerváltás kori baloldal felemelkedését és bukását. Semmivel sem volt bölcsebb, mint a politika, amelyet ilyen-olyan lelkesedéssel, de a politikai érzülete diktálta szűk politikai sávon haladva, néha kritikusan, de végig lojálisan támogatott. A baloldali értelmiség (túl) sokáig élvezhette hódító, hatalmi korszakát, de élvezte ostromlott erőd korszakát is, mert az ilyen is szexi és változatlanul nyújtja a fontosság érzetét – de most, hogy már az erőd is összeomolni látszik, különösen érdekes látnom, hogy még mindig milyen kevéssé innovatív. Pedig már egzisztenciális oka sincs rá.

Ennek az írásnak az apropója Majtényi Lászlónak és két szerzőtársának a múlt heti lapban az Eötvös Károly Intézet állásfoglalásaként megjelent cikke. A Majtényi iránti nagyrabecsülésem ellenére azt gondolom, hogy ez a cikk alapjában félreérti, mi a dolga „az alkotmány barátainak" a mostani helyzetben, amikor ti. a választásokat követően a helyreállító alkotmányozás lehetősége fölött eljárt az idő, a választások révén (az én olvasatomban) legitimálódott a jogállamellenes Alaptörvény (Majtényiék szerint pedig elveszett az alkotmány: immár *„nem-jelenlévő"*, még ha a romjai között találni is még működő vagy vegetáló intézményeket a múltból). A szerzők válasza a feltett kérdésre sajátosan dodonai, de ami kihámozható belőle, az mégiscsak arról szól, hogy a jelenlegi jogi szövegben is vannak értékek, örüljünk ezeknek, és közben használjunk ki minden maradék teret a nyilvánosságban (legelőször is éppen a közölt vitaindítónak, de általában az Alaptörvénynek a vitatására). Álláspontom az, hogy a konklúzió nem jól (minimum nem pontosan, de inkább félrevezetően) határozza meg az értelmiség feladatát a jelenlegi helyzetben. Szerintem a viták kora lejárt, a megmaradt nyilvánosságot pedig immár nem vitára, főleg nem jogi szövegek politikai érvek mentén történő megvitatására, hanem cselekvésre kell felhasználni.

Az indokaim. 1) A viták eddigi gondolatmenetemet követve nemcsak felszínesek voltak, olyan szűk körben is folytak idáig, nullához közelítő társadalmi hatással, hogy még áttételesen sem tettek hozzá a demokrácia politikai kultúrájához. A baloldali vitáknak sosem volt komolyan megtermékenyítő, kultiváló erejük a demokrácia szempontjából, nem véletlenül csuklott össze a demokrácia ellenállás nélkül. 2) A vitákat nagyjából ugyanazok folytatnák, akik eddig is folytatták a legtöbb baloldali vitát, és akiknek részint a sajátjaikkal való konfliktusok kerülése, részint önnön „fontosságuk" relatív megőrzése céljából érdekük a viták hatóerejének limitálása, ezért a baloldal nem csak képtelen arra, hogy megtalálja intellektuális riválisai és politikai ellenfelei szisztematikus megszólításának a módját, de nem is érdekelt ebben. Ha viszont így van, akkor ártanak a társadalmi kiegyezés vagy egy új szintézis, előbb-utóbb egyre presszionálóbb ügyének. 3) De ha ez mind nem volna elég, a baloldalon belüli politikai viták kora általában lejárt. A baloldali értelmiségnek végre szembe kellene néznie azzal a ténnyel, hogy a jelenlegi baloldali pártok a rendelkezésre álló gondolati erővel és politikusaikkal megújíthatatlanok, mire nyerni tudnának a Fidesz ellen – a jobboldali narratíva végleges lejáratódásával –, addigra az ország elpusztul. Ezen a hagyományos viták nem segíthetnek. A baloldalnak (vagy bármilyen más erőnek) a politikába vetett bizalmat kellene visszaállítania, ami nyilvánvalóan nem mehet úgy, hogy a saját hiteltelenségén sem tud úrrá lenni; ha pedig a baloldali értelmiség úgy gondolja, hogy ehhez a nyűglődéshez kell asszisztálnia, akkor kétségtelenül az a legjobb, ha folytatja saját belterjes vitáit.

Ha azonban valóban élni akarna felelősségével, használhatná saját kapcsolati hálóját a civiltársadalom

megszervezésére és új tömegmozgalmak életre hívására. A baloldali értelmiség, ha hiszi, ha nem, jelen körülmények között a társadalom még mindig legszervezettebb, legkoncentráltabb – miközben a legtöbb szabadidővel rendelkező – ellenzéki csoportja (nem véletlenül szálka a kormányzati oldal szemében), amely a legnagyobb hatékonysággal válhatna a nemzeti ellenállás irányítójává. Eközben a Szabadság téri emlékmű, az önkormányzati választási törvény tervezett átalakítása, a kommentelésre vonatkozó Ab-döntés, a civilszervezetek és a velük kapcsolatban álló személyek listázása, az Origo főszerkesztőjének elbocsátása – hogy csak a legfrissebbek közül válogassak – mind olyan ügyek, amelyek a jobboldali értelmiség józanabb részét is megfontolásra kell hogy intsék az ország kormányzásának várható irányát illetően, és ez alkalmat teremthetne a frontvonalak átlépésére. Amin csak segítene a baloldali értelmiség önkritikája és az ellenfél pszichéje iránti lényegesen nagyobb nyitottsága.

Az olyan viták, amelyek átfogó identitásokat feszegetnek (ilyen az alkotmány versus Alaptörvény esete), nem alkalmasak viták nyitására: vagy erősen szakmaiak, vagy (politikailag) belterjesek maradnak. Konkrét, mindenki számára értelmezhető ügyek mentén kell (fizikailag!) megmutatkozni: társadalomszervezésben, demonstrációkon, fórumokon, a médiában, a saját baloldali pártjaikkal is rivális mozgalmak szervezőiként, autonóm szerepben, legföljebb emészthető, rövid üzenetekkel (főleg a társadalom, és nem a rivális hatalmi központ felé).

A baloldali értelmiségnek máshogy kell felfognia horizontját is: a kritika helyett, amelyben mindenki szót kapott már, aki akart, és az igazságokat vagy vélt igazságokat már csak ismételni lehetne, a programalkotás és a cselekvés útjára kell lépnie. Pártos értelmiségből demokratikus értelmiséggé kell válnia, amelyik végre felméri felelősségét az ideológiákon felülemelkedő közjó, a szabad, nyugatias társadalom visszavonhatatlan megteremtésében. Nem elég tisztában lennie azzal a veszéllyel, amit önnön hübrisze, a sajátjaival szembeni engedékenysége és a fennálló politikai rezsim berendezkedésével járó további rombolás jelenthet, tennie is kell ellene, ellenkező esetben végképp jelentőségét veszti egy szabad ország felé vezető úton.

Tegyük fel, hogy van ilyen út.